

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

ANTON PODBEVŠEK

NARODNI DOM V LJUBLJANI — NARODNA GALERIJA

Spričo dejstva, da je Društvo »Narodni dom« plačalo 20. junija 1921 Mestni hranilnici ves svoj dolg z obrestmi vred, je bil kaj zanimiv članek sodnega svetnika Antona Lajovica »Problem razdolžitve ljubljanskega Narodnega doma« v »Jugoslaviji«, 12. januarja 1922. G. Lajovic je pisal:

»Društvo »Narodni dom« ima le en večji dolg in sicer pri Mestni hranilnici ljubljanski. Kapitalna vsota tega dolga znaša 275.000 kron, razen tega so na dolgu vse obresti. Če bi se plačale prav vse obresti, kolikor jih je zastalo, bi dolg znašal ca. 600.000 kron. Velik del obresti pa je smatrati za zastaran.«¹

G. Lajovic je nato načel vprašanje Narodnega doma v tem smislu, da pripade Matici slovenski:

»Vsi deleži Narodnega doma, kolikor jih je še v rokah deležnikov, bi znašali s štiriletnimi obrestmi vred maksimalno 40.000 do 50.000 kron.«²

Za slučaj, da pride do tega, da preide društveno imetje društva »Narodni dom« v last Matice slovenske, je Matica v smislu pravil dolžna:

1. Da »Narodni dom« ne bo nikoli svojemu, v društvenih pravilih izrečenemu namenu odtegnjen, in
2. da se ne sme »Narodni dom« prodati ali obremeniti.

Te pogoje bi v smislu pravil bilo treba pri prepisu »Narodnega doma« na ime Matice slovenske v zemljiški knjigi vknjižiti.

Tekom dolgih let, kar obstoji društvo »Narodni dom«, to društvo navzlic svojemu, kakor sem prepričan, umnemu gospodarstvu, ni prišlo v položaj, da bi bilo kaj dolgov plačalo, niti da bi bilo tudi en sam delež amortiziralo.

Danes mislim je slovenskemu narodu dana vsled valutarnih sprememb silno ugodna prilika, da »Narodni dom« popolnoma razdolži, in sicer celo z izvanredno velikim dobičkom.

Slovenska matica je nekak časovno pogojni lastnik imetja »Narodnega doma«. Če bi šlo gospodarstvo pri društvu »Narodni dom« v srednje ugodnem teku, bi ta redni gospodarski potek moral nekega dne dovesti do tega, da društvo amortizira vse izdane deleže in plača ves svoj dolg. S tem momentom bi postala Slov. matica lastnik »Narodnega doma«.

Dolg, katerega je društvo »Narodni dom« v mirnem času kontrahiralo pri Mestni hranilnici, je bil za tiste čase izvanredno visok. Vse premoženje Slovenske matice bi ta čas mogoče, če bi se bilo realiziralo, ne bilo krilo niti ene tretjine vsega dolga »Narodnega doma«.

Danes je položaj za nas bistveno ugodnejši. Hiši Slovenske matice reprezentirata danes najmanj poldrug milijon kron, rajši še precej več.

V eminentno narodnem interesu bi torej bilo, če se društvu »Narodni dom« in Slovenska matica zedi-

nita na ta način, da plača Slovenska matica vse dolgove »Narodnega doma«, prevzame potem »Narodni dom«, ki bi bil brez dolga in sama pa proda svoji hiši ter z ozirom na ugodno valutarno stanje naenkrat dobi v gojitev svojih književnih stremljenj znatno svoto enega milijona. S tako transakcijo ne bi bilo prav nobeno narodno društvo na noben način prikrajšano, ker »Narodni dom« ostane ohranjen svojemu dosedanjemu namenu, katerega zaveza Slovenske matice se bo sankcionirala celo z vknjižbo v zemljiški knjigi.

Smatram torej, da bi bila taka transakcija v narodnem pogledu odločno edinole koristna. Je pa na drugi strani stvar seveda tudi zelo nujna, dokler je valutarna situacija za tako transakcijo toliko ugodna, kakor je ravno sedaj.

Zato je želeli, da bi poklicani faktorji čim prej sporazumnim potom izvršili to transakcijo.«

Pričujoči članek je g. Lajovic izročil prvotno dr. Tavčarju za »Slov. Narod«. Dr. Tavčar pa je imel, kot smo že videli, z Narodnim domom svoje posebne namene in je članek vrnil Lajovicu po glavnem uredniku Rastu Pustoslemšku z motivacijo, »ker se naš list načeloma noče vmešavati v stvar med društvom »Narodni dom«, čigar predsednik je dr. Vladimir Ravnihar, in »Slovensko Matico«.

Lajovičev članek je vzbudil veliko pozornost predvsem med odborniki Društva »Narodni dom« in Slovenske matice. Nekaj dni pozneje, dne 17. januarja, je že bila seja Društva »Narodni dom«, na kateri so razmotrivali položaj, ki je nastal z objavo Lajovicovega članka. Sklenjeno je bilo, da se »dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski smatra za poplačan in da se zahteva izbrisna pobotnica.« Glede Lajovicovega predloga samega pa je bilo sklenjeno, obrniti se na Slovensko matico, »naj pošlje na društveni odbor dopis, v katerem naj precizira svoje stališče napram društvu »Narodni dom«. Nato se bode sklepalo o predlogu g. Antona Lajovica, da naj se Narodni dom izroči Matici Slovenski v last.«

Da sporazum med Društvom »Narodni dom« in Slovensko matico ne bo ravno lahak, so si bili na jasnem odborniki ene kot druge institucije. Prizadeta so se čutila društva, nastanjena v Narodnem domu, ki so bila mnenja, da so si pridobila tudi gotove pravice, končno pa so se jeli oglašati tudi taki kulturni politiki, kot je bil N. v »Ljudskem dnevniku«, ki je v članku »Kulturna koncentracija« dne 24. februarja 1923³ nastopil za ustanovitev »Kulturnega doma«. »Ta dom naj družijo vse kulturne panoge in naj bo prepričevalen odgovor na vprašanja, ki nam jih stavi svet.«

»Praktično izvršitev tega projekta si predstavljam na sledeči način: V Ljubljani eksistirajo kulturni pravni subjekti, ki posedujejo realitete: Glasbena matica, Slovenska matica, Narodni dom, Jakopičev

¹ K temu namišljenemu dolgu se pozneje še povrnem.

² Večino deležev so bili deležniki društvu podarili.

³ V razdobju enega leta se zadeva še vedno ni premaknila z mrtve točke.

paviljon, Narodna galerija itd. Če bi omenjeni prodali ali v najem dali svoje nepremičnine, bi bil na razpolago kapital, ki bi omogočil gradnjo velike reprezentančne stavbe, kjer bi dobila vsa omenjena društva dokaj prostornejše zavetje. Koncertom, predavanjem in sličnim prireditvam bi bilo na razpolago dvoje velikih dvoran. Lokalitetna mizerija, s katero se mora v finančnem oziru boriti pri svojih prireditvah vsako društvo, bi bila s tem odpravljena. Za resne, kulturne prireditve zahtevajo danes posredniki dvoran težke tisočake najemnine, ki so spričo še težjih državnih in občinskih davkov (30 odstotkov od bruta, v resnici brutalen davek!) občutna obremenitev prirediteljev in coklja kulturnemu razvoju. Če bi prispevali k gradnji še drugi, n. pr. mecen, bančni sindikat, javnost s prostovoljnimi prispevki itd., bi bila stavba že čez noč postavljena in izročena vzvišenemu namenu.

Otvorjam torej javno anketo o tem vprašanju in vabim vse kulturne delavce, vsa društva, korporacije, banke, trgovce, z eno besedo vsakogar, ki mu je slovenska kultura na srcu, naj izrazi svoje tozadevne želje, predloge ali nasvete...¹

V takem ozračju se je zdelo odboru Slovenske matice še najbolj primerno, da se obrne na predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo in ga prosi za posredovanje. Takratni predsednik dr. Lukan se je odzval prošnji in je poslal dne 30. maja raznim društvom kakor tudi mestni občini ljubljanski naslednja vabila:

»Slovenska matica« je glasom § 16 in 17 pravil društva »Narodni dom« lastnica Narodnega doma v trenutku, ko so plačani vsi dolgovi in amortizirani deleži ali pa, ako se društvo pred izvršitvijo svoje naloge razide.

Slovenska matica je zašla v težek gmotni položaj, ker iz članskih prispevkov ne more kriti rednih v tisku se nahajajočih publikacij. Vsled tega je predsedstvo Slovenske matice stavilo tukajšnji pokrajinski upravi predlog glede sanacije te neprilike, ki bi bila dana baš sedaj s tem, ako prevzame Narodni dom Slovenska matica v svojo posest. S tem bi postala sedanja last Slovenske matice hiša štev. 7 na Kongresnem trgu prosta, ter bi se lahko pri sedanjih razmerah dobro prodala. Iz skupne vsote ne bi bilo le mogoče kriti samo tekočih izdatkov, temveč bi se z lahkoto tudi kril še preostali dolg Narodnega doma in bi se amortizirali tudi deleži.

Poleg tega bi ostala Slovenski matici še dosti velika vsota za preureditev Narodnega doma, v kolikor bi to zahtevale smernice raznih kulturnih društev, ki pridejo kot sobivalci v Narodnem domu v poštev.

Slovenska matica bi se za primer pridobitve Narodnega doma preobrazila v akademijo znanosti in umetnosti ter bi postal s tem Narodni dom središče slovenskega kulturnega življenja, kar bi odgovarjalo tudi intencijam ustanovitve društva »Narodni dom«.

Da se ta namen doseže, naprosila je Slovenska matica pokrajinsko upravo, da skliče anketo, ki bi raz-

¹ Na ta članek so društva reagirala. Glasbena matica se je n. pr. bavila z njim na seji 29. marca in je potem pismo sporočila Društvu »Narodni dom«, »da obdrži to zadevo v evidenci ter je pripravljena sodelovati pri eventualnih pripravah za izvršitev tega, za naše kulturne razmere prav gotovo dalekosežnega podjetja«.

pravljala o njenem predlogu. K tej anketi naj bi se povabila poleg zastopnikov Slovenske matice še tudi mestna občina ljubljanska ter sledeča društva: Narodni dom, Društvo slovenskih književnikov, Društvo upodablajočih umetnikov, Narodna galerija, Glasbena matica in Muzejsko društvo.

Ustrezajoč tej prošnji, razpisujem tostvarno anketo, ki se bo vršila 12. junija t. l. v moji pisarni ob 3. uri popoldne ter si usojam k tej anketi povabiti tudi Vaše blagorodje.

Napovedana anketa se kljub tem vabilom le ni vršila, ker jo je 9. junija preklicalo isto predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo, »ker je gospod veliki župan ta dan uradno odsoten«.

Pač pa se je vršil »informativni sestanek« v pisarni Slovenske matice, a šele čez več mesecev, t. j. dne 19. novembra, in to na vzpodbudo Slovenske matice.

V približno istem času je izšel v »Ljubljanskem Zvonu« članek dr. L.² iz katerega je slovenska javnost prvič določno zvedela, kakšne cilje zasleduje Slovenska matica z nameravano transakcijo.

»Bližamo se 60 letnici 'Slovenske matice'. Dne 4. februarja 1864. leta so bila potrjena njena pravila in 11. aprila 1864. leta se je vršil ustanovni občni zbor. Ob rojstvu slovenske znanosti in slovenskega pouka je pripadala odločilna naloga 'Slovenski matici'; v tem je bil njen pomen poleg leposlovja, ki ga je tudi gojila. Ob svoji 60 letnici zaključuje troje velikih publikacij, oziroma izdaj: izšla sta 'Zemljevid slovenskega ozemlja' (1921) in zaključni zvezek 'Slovenskih narodnih pesmi' (1922), a zaključni zvezek 'Slovenske zemlje' (Štajersko s Prekmurjem) se pripravlja (za 1923. l.).

Kulturni položaj 'Slovenske matice' se je po svetovni vojni bistveno izpremenil. Z ustanovitvijo narodne države so nastale nove potrebe. Začelo je delovati mnogo izdajateljskih društev in naše šolstvo se je izpopolnilo, da imamo svoje ljudske, srednje in visoko šole. Zato se pa kaže nujnost, zlasti po ustanovitvi univerze, da organiziramo svojo znanost in umetnost. Tudi iz denarnih razlogov potrebujemo znanstveno-umetniškega središča, ker znanost in umetnost ne moreta biti, ako hočeta živeti, navezani na slučajne zasebne odjemalce, ki so pri današnjih valutnih razmerah kar najbolj pičli. Sicer pa velja ne glede na trenutno draginjo povsod načelo: kjer je najvišji učni zavod, se mora vzporedno z njim prej ali slej razviti i najvišji znanstveni zavod, t. j. *akademija*.

Tudi Slovenci moramo misliti na to. V sporazumu z 'Znanstvenim društvom za humanistične vede', ki je v zvezi z zagrebško, beograjsko in praško akademijo, ter v sporazumu z 'Narodno galerijo', zasleduje sedanji matični odbor ta smoter od vsega početka. 'Slovenski matici', ki je bila pol stoletja središče naše kulture, bi dali ob njeni 60 letnici sedanji dobi primerno, življenja zmožno obliko, ako bi mogla postati literarna sekcija ali razred 'Akademije znanosti in umetnosti' v Ljubljani.

V danih razmerah bi se dal ta načrt izvršiti, ako bi se realiziral § 16., oziroma 17., pravil društva 'Narodni dom' v Ljubljani...»

² Pisec tega članka je bil dr. Lončar, predsednik Slovenske matice.

Dr. L. je nato zaključil članek z vprašanjem:

»Slovenska matica« ni doslej pri odločilnih faktorjih našla primerne umevanja za svoj načrt. Ali more upati, da ga najde ob svoji 60 letnici?»

O vseh teh dogodkih od 24. februarja 1923 dalje je razmotrival odbor Društva »Narodni dom« na seji dne 6. decembra 1923. »Po vsestranski debati, katere so se udeležili vsi navzoči, se je sklenilo, da naj g. svetnik Anton Lajovic preskrbi in izroči vsem članom našega odbora načrt, iz katerega bo razvidno, kako da namerava Slovenska matica izvesti likvidacijo in prevzeti Narodni dom ter kako bi se osnovala znanstvena in umetnostna akademija, ki naj bi imela svoj sedež v Narodnem domu. Nato bo odbor ponovno sklepal o eventualnih predlogih, ki bi se stavili društvenemu občenemu zboru.«

Glede na ta sklep so sestavili vseučiliški profesorji dr. Prijatelj, dr. Ramovš in dr. Kidrič posebno »Spomenico Znanstvenega društva za humanistične vede« in jo poslali takratnemu generalnemu ravnatelju Avgustu Praprotniku, odborniku Društva »Narodni dom«, in vsem ostalim odbornikom tega društva.¹ V spomenici so, kakor bomo lahko videli, povsem ustregli sklepu Društva »Narodni dom«. Spomenica se glasi:

Velespoštovani gospod generalni ravnatelj!

Misel, da se organizira slovensko znanstveno delo v okrilju posebnega društva, je vzklikla že med svetovno vojno, čimbolj so se kazala na obzorju znamenja, da se Slovencem razvežejo roke v skupni jugoslovanski državi. Že l. 1917. so ustanovili znanstveniki: Kaspret, Kidrič in Nahtigal »Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino«, ki naj bi gojil naprej te naše nacionalne vede. Istočasno smo nekateri na Dunaju živeči Slovenci izkušali »Slovensko matico« — ki se je dotlej edina med Slovenci do neke mere bavila z znanstvom — dobiti izpod policijskega zapora avstrijskega notranjega ministrstva na ta način, da jo preosnujemo v docela znanstveno društvo po vzorcu ukrajinskega »ševčenkovega društva« v Lvovu. Za ta načrt so bili takrat pridobljeni že tudi voditelji vseh naših strank, zavedajoč se, da se je »Matica« v dosednji obliki preživela v času, ko lahko že drugi slovenski založniki izdajajo beletrijo in poljudno znanstvo.

Da se takoj po prevratu »Matica« ni preosnovala v strogo znanstveno društvo ali da ni že takrat evolucionirala naravnost v našo »Akademijo znanosti« — dostojen pendant naše univerze — je povzročilo pri literatih to, da so hoteli književniki poizkusiti preobraziti »Matico« v stanovsko izdajateljstvo svojih leposlovnih del, pri nekaterih naših znanstvenikih pa to, da so poslednji bili mnenja, naj se naše vede najprej v parcielnih društvih okrepe in šele potem združijo v znanstveno središče, ki si bo lahko po pravici in brez bojazni nadelo ime »Akademija znanosti«.

»Slovenska matica« je od prevrata do danes životarila, kakor je mogla in znala, prihajajoč od dne do dne bolj do prepričanja, da bi se mogla okrepiti in povzdigniti samo tedaj, ako bi se z vsemi svojimi fondi konstituirala kot poseben »literarni in umet-

¹ Nekoliko spremenjeno, brez zadnjega odstavka.

nostnozgodovinski razred« Akademije obenem z »Narodno galerijo«. Naši filologi, jezikoslovci, filozofi, zgodovinarji in literarni historiki so si dne 6. oktobra 1921 ustanovili »Znanstveno društvo za humanistične vede« na podlagi pravil, precej podobnih akademijam znanosti. Juristi so pričeli izdajati svoja dela v okrilju juridične fakultete. Zastopniki ene kakor druge znanstvene panoge so pri izdajah svojih publikacij zelo pogrešali gmotne podpore od države, na katero je akademska znanost pri vseh narodih v prvi vrsti navezana. Naša država subvencionira po možnosti tudi res jugoslovansko znanstvo in ga bo po vsej verjetnosti še izdatneje podpirala, toda v višji izmeri seveda samo akademijo v Beogradu in Zagrebu, dočim je za tekoče proračunsko leto naše »Znanstveno društvo za humanistične vede« dobilo nekaj subvencij zgolj zato, ker je referent ministrstvo opozoril, da to društvo predstavlja zarodek prihodnje »Slovenske akademije znanosti«. To društvo se je med tem časom tudi tako okrepilo, da imajo njega člani pripravljene publikacije, ki bi ne delale nečasti akademiji. Vrhutega naši kolegi srbski znanstveniki naravnost pričakujejo, da stopimo tudi Slovenci s svojo »Akademijo znanosti« na plan. Dovolite nam, da Vam navedemo samo en apel iz govora bivšega predsednika »Srpske kraljevske Akademije« Jovana M. Žujovića, ki je dne 7. marca 1920 v svečanem zasedanju te akademije dejal: »Dopustite mi samo, da izjavim želju, da se pored ova dva središta za obradjevanje više nauke, u Beogradu i Zagrebu, što skorije stvori slično središte i u Ljubljani, i da sva tri stupe u najprisnije zadrugarske veze koje će takodje uvjenčavati naše narodno i državno jedinstvo. Obrazovanju Slovenačke Akademije Nauka možemo se nadati u toliko pre, što se sada srečno ostvaruje davnašnja želja Slovenaca, da imaju svoj Univerzitet«.

Za ustanovitev »Slovenske akademije znanosti«, spočetka vsaj z nekaterimi razredi, so torej vsi pogoji že danes podani. Njeno ustanovitev zadržuje samo ta okoliščina, da »Slovenska matica«, ki ima samo kot taka pravico do posesti Narodnega doma (čim se poplača dolg »Narodnega doma«), danes še ne more likvidirati in se uvrstiti kot en razred pod okrilje bodoče »Slovenske akademije«. Da se ta proces pospeši, je »Matica« sama pripravljena poravnati pri Mestni hranilnici² dolg Društva »Narodni dom«, ako to društvo v to privoli.

In tu se obračamo na Vas, da s svojim tehtnim vplivom blagovolite delovati v tem društvu v tem smislu, da dobimo tudi Slovenci svojo akademijo. V to svrhu si Vam usojamo podpisani predložiti načrt,

² Tisti, ki so se zanimali za Narodni dom, kakor Lajovic in avtorji spomenice, so bili napačno informirani, da ima Društvo »Narodni dom« še dolg pri Mestni hranilnici. Res je sicer, da se je Mestna hranilnica postavila na stališče, da se hranilniška uprava ne čuti vezana na svoje pismo 2. maja 1919, češ da je Društvo »Narodni dom« zavleklo izplačilo svojega dolga in da je na zahtevo istega društva po izbrisni pobotnici odgovorila dne 30. januarja 1922, da zahteva doplačilo v znesku K 290.892. Toda ta dolg je bil zgolj na papirju, brez stvarne podlage, kar je pozneje uvidela tudi hranilniška uprava in izročila Društvu »Narodni dom« zahtevano izbrisno pobotnico. Zaradi vednih sprememb v gerentskem svetu Mestne hranilnice se je to zgodilo šele dne 31. marca 1926.

kako si predstavljamo ustanovitev tega prepotrebne-
nega nam znanstvenega zavoda. Postopek pri usta-
novitvi »Slovenske akademije« bi bil približno na-
slednji: Nekateri naši ugledni kulturni zavodi (ka-
kor »Znanstveno društvo«, »Matica«, »Narodna ga-
lerija« itd.) bi se pozvali po iniciativi kateregakoli
teh društev, da delegirajo po enega člana v priprav-
ljalni odbor, čigar naloga bi bila, izdelati statut »Slo-
venske akademije znanosti«, pripravljalni odbor naj
bi predložil izdelani statut v potrdilo ministrskemu
svetu in zagrosil nositelja krone ali kakega visokega
državnega funkcionarja, da prevzame pokroviteljstvo
zavoda, kakor imajo to vse akademije v svojem sta-
tutu v to svrhu, da ima država kot glavna podpira-
teljica akademije svojo kontrolo nad tem, da se njene
subvencije uporabljajo v resnici v strogo znanstvene,
ne pa kakšne strankarske svrhe. Obenem s prošnjo
za uradno potrdilo statuta bi se naprosil vladar, da
imenuje prve člane akademije kot njene organizatorje.
Ko bi bili ti organizatorji imenovani, potem bi oni v
svojem avtonomnem področju kooptirali nove člane,
seveda v soglasju statuta zgolj in edino po strogih
znanstvenih vidikih. Na ta način bi bilo preprečeno,
da se najvišjega znanstvenega zavoda slovenskega
kdaj polasti kaka klika in ne omadežuje njenega vzvi-
šenega imena s kakim strankarstvom.

Sami boste uvideli, kake važnosti bi bilo, da se,
preden se pristopi k tej ustanovitvi, reši med »Mat-
tico« in Društvom »Narodni dom« viseče vprašanje
na ta način, da ob ustanovitvi »Slovenske akademije«
prinese »Matica« v to zvezo za doto poslopje »Narod-
nega doma«, čigar dolg bi se s prodajo »Matične«
stare hiše ali kako drugače poravnal, čigar prostori
bi se — kolikor ne ostanejo v intencijah pravil Dru-
štva »Narodni dom« v najemu raznih kulturnih dru-
štev, n. pr. »Sokola« — primerno adaptirali in izro-
čili svojemu namenu.

Velepoštovani gospod generalni ravnatelj! Pozna-
vajoč Vas ne samo kot genijalnega finančnika, ampak
tudi kot vnetega in visokoumnega pospeševalca
znanosti in umetnosti, se obračamo na Vas, da s svo-
jim vplivom delujete na ugodno rešitev zadeve med
»Matico« in Društvom »Narodni dom«, proseč Vas,
da naši bodoči akademiji — zlasti v prvi njeni dobi,
ko država še ne more tako izdatno podpirati našega
znanstva, v času, ko med Slovenci ni Strossmayerjev
na izobilju, priskočite tudi sicer našemu novemu kul-
turnemu zavodu na pomoč, s čimer boste ponovno za-
pisali svoje ime globoko in neizbrisljivo v anale naše
slovenske in jugoslovanske kulture.

Kidrič, m. p. Prijatelj, m. p. Ramovš, m. p.

Slovenska matica je po tej spomenici več mesecev
čakala na odgovor. Ker ga ni bilo, je bila primorana
dne 28. marca 1924 obrniti se pisмено na Društvo
»Narodni dom«:

»Sedanji odbor Slovenske matice zasleduje v zvezi
z »Znanstvenim društvom za humanistične vede« in
v sporazumu z »Narodno galerijo« ta smoter, da po-
stane Slovenska matica literarna sekcija »Akademije
znanosti in umetnosti«. V ta namen je treba zlasti,
da dobi »Narodna galerija« primerne prostore.

Podpisani odbor se obrača na Društvo »Narodni
dom« s prošnjo, da blagovoli začeti z nami pogajanja

glede rešitve vprašanja »Narodnega doma« v oboje-
stransko korist, imajoč predvsem pred očmi zgoraj
navedene razloge in smoter.«

Tri dni pozneje je opozorila tudi Narodna galerija
Društvo »Narodni dom«, da je že skrajni čas, da se
reši vprašanje Narodnega doma:

»Bodočnost uporabe Narodnega doma stopa v stadij
nujne rešitve. V kombinacijo preureditve Narodnega
doma v Akademijo znanosti se stavi tudi Narodna
galerija, katere obstoj in razvoj je nerazdružno zve-
zan z njeno streho.

Društvo Narodna galerija je v teku petih let fiksi-
rala vse pogoje, da lahko zbere reprezentativno zbirko
upodablajoče umetnosti Slovencev od prvih početkov
do danes. Zdaj je ta umetnost razcepljena v razne
male zbirke, javne in privatne. Velika historična raz-
stava l. 1922. je pokazala mogočen primer za sloven-
sko galerijo in dokazala njeno potrebnost, da se
umetnine dostojno in varno shranijo in rešijo pro-
pada.

Prostorov za nastanitev zbirk pa nimamo. Pet sob
Narodne galerije v Kresiji je prenapolnjenih in na
tem mestu je vsak razvoj in nadaljevanje nemogoče.
Zato se društvo mrzlično trudi, da dobi galerija dru-
go streho. Misliti na zidanje reprezentativne galerije
je danes utopija. Ni pa utopija reprezentativna stavba
Narodnega doma in zato se hočemo ob strani nastajajoče
Akademije potezati za lokale v njem.

Galerije slik in kipov so v narodnem centru naj-
zgovornejši in najdostopnejši posrednik narodove
kulture in duševne kapacitete. Na podlagi izkušenj
lahko trdimo, da bo slovenska umetniška galerija po
svoji sestavi in nacionalnem značaju edinstven zaklad
Slovencev, ponos Ljubljane, privlačnost za znanstve-
nika, ljubitelja in laika. Vemo, da bo šele celokupna
zbirka domačih del vseh dob na enem prostoru po-
kazala vso tvorno silo Slovencev, ki so na križpotju
severa in juga, vzhoda in zahoda, vsrkavali najraz-
ličnejše kulturne vrednote in jih s svojo čudjo pre-
tvarjali v slovenske in nove ustvarjali. Šele potem
svoje galerije bo narod dobil pravi stik z umetnostjo,
jo začel smotrno podpirati in uvajati v svoje domove.
Ona bo izdatno podprla njegovo samozavest in ga
krepila v odporu in ocenjevanju tujega. Narodna ga-
lerija mu bo postala ista svetinja, kakor je Hrvatoma
Strossmayerjeva akademija, Francozom Louvre, An-
gležem British museum, Špancem Prado, Italijanoma
Uffizi itd.

Tudi mi imamo že znatno kulturno bogastvo, ni-
mamo pa, kam bi ga položili!

Prepričani smo, da se cenjeni gospodje zavedate,
da ste ravno vi poklicani, da z enim samim sklepom
storite ravno isto, kar je storil veliki Strossmayer:
da ustvarite Akademijo znanosti in umetnosti in pod
eno streho združite slovenske učene institute in Na-
rodno galerijo!

Narodni dom, ki je dal hrbtenico nacionalnemu in
kulturnemu razmahu, naj postane stavba, pod katere
streho bo shranjena krona najplemenitejših strem-
ljenj človeškega duha. Z Akademijo pojdemo kot s
programom zopet med isti narod, ki je postavil Na-
rodni dom s prosečo roko, da materiji omogoči vse-
bino.

(Nadaljevanje.)

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

ANTON PODBEVŠEK

V volji, da se ne zavre udeležitev Akademije in Galerije in spričo dejstva, da pravkar obravnavate novo oddajo lokalov v Narodnem domu za dolgo dobo let, se nam zdi zdaj najugodnejši trenutek najnujnejše vas prositi, da temeljito razpravljate o usodi in bodočnosti Narodnega doma in se ne vežete za lokale z novo najemninsko pogodbo.

V skrajnem slučaju, v interesu stvari in v izogib zvezanim rokam, je Narodna galerija pripravljena sama potezati se za najem lokalov.

Narodna galerija ni tedaj opozorila Društva »Narodni dom« le na veliko odgovornost, ki jo ima do slovenskega naroda, temveč je tudi poudarila, da »v skrajnem slučaju« tudi sama reflektira na oddajo prostorov. Kako dobro je bila poučena o razmerah v Društvu »Narodni dom«, je pokazala seja tega društva dne 2. maja 1924, na kateri je bilo sklenjeno, da je »z ozirom na razmere, ki so nastale v gostilni in kavarni, smatrati najemno pogodbo s šlahto za razveljavljeno«. Tudi je bilo sklenjeno »z ozirom na prošnji Sokolskega društva in Zveze kulturnih društev za prepustitev kavarniških in gostilniških lokalov, pozvati društvi, da se med seboj sporazumeta glede prostorov ter da naznanita, kako najemnino bi mogli plačevati.« Predlog Slovenske matice in Narodne galerije za prevzem Narodnega doma pride v pretres v prihodnji odborovi seji.

Ta seja je bila sklicana šele 20. junija in na njej je bilo sklenjeno: »Gospodu Antonu Lajovicu se naroči, da naj pospeši dogovore s Slovensko matico in z društvom Narodno galerijo, ki naj stavi konkretno predloge in pogoje, pod katerimi bi prevzeli Narodni dom. Čim se taki predlogi in pogoji sporoče g. predsedniku, se skliče ponovno odborova seja in nato eventualno občni zbor. Rešitev prošenj za prostore, ki jih nameravajo vzeti v najem Zveza kulturnih društev, Sokol, Narodno-socialistična stranka, Orjuna in Česka obec, se odgodi do prihodnje seje.¹ Sokolu se priporoča vzeti kavarniške prostore namesto gostilniških.«

Slovenska matica se je takoj odzvala pozivu in je sporočila pogoje, pod katerimi bi bil mogoč sporazum med Slovensko matico, Narodno galerijo in Sokolom. Na seji Društva »Narodni dom« dne 11. julija je bilo potem sklenjeno, »da je delovati na to, da se ti dve društvi (Slov. matica in Narodna galerija) sporazumeta s Sokolom in naj se v to svrhu skliče na dan 18. t. m. sestanek zastopnikov vseh treh imenovanih društev. Zastopniki naj se na licu mesta prepričajo o stanju Narodnega doma in se dogovore glede lokalov, ki naj bi pripadali posameznemu izmed teh treh društev.« »G. svetnik Lajovic izjavlja, da bi Slovenska matica uveljavila svoje, po pravilih pristojne pravice tudi s tožbo.«

Sestanek dne 18. julija 1924 ni dosegel svojega namena. Sokoli so namreč zahtevali zase vse pritličje

Narodnega doma, s čimer pa bi po mnenju združenih društev: Slovenska matica, Narodna galerija in Društvo za humanitarne vede »postala Slovenska akademija znanosti in umetnosti nemogoča.« Sokoli so tudi »izjavili, da bodo na občnem zboru Društva »Narodni dom« predlagali spremembo pravil v tem smislu, da stopi Sokolsko društvo na mesto Slovenske matice«.

Ob tej priliki sta Slovenska matica in Narodna galerija izrazili željo po podrobnih podatkih o stanju Narodnega doma. Upravitelj Narodnega doma Fr. Pretnar jima je nato poslal obširen elaborat, iz katerega posnemamo:

Posest Narodnega doma obsega štiri parcele, obsegajoče poslopje (1765 m²), paviljon (385 m², sedaj nekaj več), vrt (3017 m², sedaj nekaj manj) in prostor pred poslopjem v skupni izmeri 6104 m². Prostor pred Narodnim domom vzdržuje od l. 1897. mestna občina. Listin o tem ni nobenih.

Bremena: dolg pri Kmečki posojilnici² K 408.888, dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski K 290.891, 132 deležev à K 200 = K 26.400, skupaj K 726.179. Dolg pri Mestni hranilnici bi se ob ugodni konstelaciji najbrže dal precej znižati.³

L. 1923. so znašali izdatki: za popravilo K 142.282, za davke K 31.656 in za občinske doklade K 8244. Samo proračun za letošnja potrebna popravila na strehi znaša K 52.800.

Kar se tiče arene (paviljona) je pripomniti, da je od 1. novembra 1921 za 25 let oddana v najem Stavbnemu dijaškemu društvu. Društvo je intabulirano. Plačuje K 600 letno in vse davke in stroške.

Ker ni na sestanku dne 18. julija prišlo do sporazuma, so se združena društva obrnila dne 26. avgusta pismeno na Ljubljanskega Sokola in mu v obliki spomenice obrazložila, zakaj je baza, ki si jo je to društvo ustvarilo s predlogom, da hoče imeti vse spodnje prostore, nespremenljiva. Ker pa je Sokol vztrajal pri svojih zahtevah, ni združenim društvom preostajalo nič drugega, kot da se obrnejo na Društvo »Narodni dom«, naj to reši spor med njimi.

Na seji dne 10. septembra je nato Društvo »Narodni dom« sklenilo, da skliče dne 15. septembra sestanek odborov vseh prizadetih društev, na katerem naj bi se dognalo, kako spraviti v sklad zahteve Sokolskega društva s predlogi ostalih društev.

Sestanek dne 15. septembra je potekel brez uspeha, prav tako pa tudi ponovni sestanek dne 22. septembra. Na obeh sestankih se je poudarila želja, naj se odločitev prepusti odboru Društva »Narodni dom«.

Dne 29. septembra se je vršila zgolj seja odbora Društva »Narodni dom«, na kateri je bil soglasno sprejet načrt pogodbe, ki ga je sestavil dr. Ažman. Po njem naj bi dobil Sokol del pritličnih prostorov, ki pa bi jih bilo treba oddeliti tako, da bi bila vsaka

¹ Rešitev teh prošenj se je potem prelagala od seje do seje.

² In ne tedaj pri Kmečki hranilnici, kot je to napravil tiskarski škrat v zadnji številki »Kronike«.

³ Kako je bilo s tem dolgom, je pojasnjeno.

komunikacija med Sokolom in med bodočo Akademijo znanosti in umetnosti izključena. Najemnina bi znašala za Sokola Din 2400, a najemna pogodba bi trajala za vsa društva 40 let.

S tem načrtom združena društva niso bila zadovoljna. Kot so javila dne 7. novembra, je bila »podlaga za prevzem Narodnega doma od početka vseh dogovorov in sestankov, ki jih je izprožilo Društvo za humanistične vede s svojo 'Spomenico' alternativa, da pripade Narodni dom Akademiji znanosti in umetnosti in se sočasno likvidirata društvu Slovenska matica in Narodni dom ali pa Društvo 'Narodni dom' formalno obstoja dalje, vse njegove gospodarske funkcije z dolgom vred pa prevzame Akademija, oz. do njene ustanovitve podpisana društva. Ljubljanski Sokol ohrani svoje prostore v domu v okvirju dodelitve, kakor jo določa Vaš sklep.

Ker je ta podlaga z Vašim sklepom gospodarsko v popolnem nasprotju in izgube društva po 40-tih letih ne le lokale, ampak tudi ves investirani in posojeni kapital, ter izidejo iz pogodbe gola, zato ne moreta niti Matica niti Društvo za humanistične vede na podlagi poslanega sklepa formulirati nobenih protipredlogov. Narodna galerija pa je potrdila na odbojni seji dne 6. t. m. svoj stari sklep, ki se glasi: Narodna galerija posodi Narodnemu domu vsoto, kolikor znaša sedanji dolg Narodnega doma, plača popravila stavbe, postane intab. najemnik za dobo 90 let ter se za svoje posojilo (dolg in popravila) intabulira po povprečni hipotekarni obrestni meri Mestne hranilnice ljubljanske, Narodna galerija plačuje Narodnemu domu najemnino v tisti višini, kolikor pripade nanjo pro parte po kvadraturi prostora, ki ga uporablja. Najemnina celotnega Narodnega doma obstoji iz obresti zgornjega posojila Narod. domu, vzdrževalnih stroškov ter davkov.«

Po tem jasnem odgovoru Narodne galerije je dobil dr. Ažman dne 10. decembra pooblastilo, »da sestavi nove predloge, ki naj jih čimprej pošlje i Sokolu i Narodni galeriji v pretres s pozivom, da odgovorita v 14-tih dneh«.

Na seji dne 5. marca 1925 je mogel dr. Ažman poročati, »da je ponudba Društva 'Narodni dom' sprejeta i od Sokolskega društva i od Narodne galerije. Določijo se glavne smernice, po katerih je sestaviti pogodbo, ki ima urediti razmerje med Sokolskim društvom in Narodno galerijo. Pogodbo sestavi dogovorno z obema navedenima strankama dr. Ažman. Društvo Narodni dom ostane še nadalje, uprava društvenega premoženja pa preide v roke novega odbora, v katerem bi imeli večino zastopniki Slovenske matice, Narodne galerije in Društva za humanistične vede, oz. Akademije znanosti in umetnosti. Pogodba stopi v veljavo, ko Slov. matica in Narodna galerija zasedeta Narodni dom.«

Po 5. marcu sta bili sklicani še dve odborovi seji Društva »Narodni dom«, ki sta potekali precej burno,

¹ Proti transakciji so se tudi trdovratno upirala v Narodnem domu nastanjena društva: Bratstvo, Ciril Metodova družba, Česka obec, Ljubljanski Zvon, Nar. soc. strokovna zveza, Slavec, Sokol Ljubljana, Sokolski savez, Športna zveza in Zveza kulturnih društev. Sokol se je tudi trudil, da bi se sklical izredni občni zbor Društva »Narodni dom« in da bi se spremenila društvena pravila njemu v prid.

k čemur je v nemali meri pripomoglo časopisje, kate-rega en del je nastopal proti nameravani transakciji, drugi del pa se je ogreval zanjo.¹ Končno je le zmaga razsodnost. Podpisana je bila najemna pogodba med Ljubljanskim Sokolom in med Društvom »Narodni dom« ter je bilo sklenjeno, da se izpolni tudi drugi del dogovora, t. j. »omogočiti Slov. matici, Narodni galeriji in Društvu za humanistične vede, oz. Akademiji znanosti in umetnosti, da more sestaviti nov upravni odbor.«² V ta namen je bilo sprejetih na seji dne 2. oktobra 1925 naslednjih 10 deležnikov: dr. Fran Kidrič, dr. Izidor Cankar, dr. Ivan Prijatelj, vsi trije vseučiliški profesorji, dr. Drago Marušič, odvetnik, dr. Josip Regali, odvetnik, dr. Fran Stele, konservator, dr. Fran Mesesnel, docent, Anton Lajovic, sodni nadsvetnik, Saša Železnikar, urednik, in Matej Sternen, profesor. Obenem je bilo sklenjeno, da se skliče dne 20. novembra občni zbor Društva »Narodni dom«.

Kljub temu, da je postajal prevzem Narodnega doma po združenih društvih sedaj dovršeno dejstvo, se je vršil občni zbor Društva »Narodni dom« v precejšnjem bojnem razpoloženju. Na njem je najprej predsednik dr. Ravnihar imel predsedstveno poročilo, ki nudi v kratkih obrisih zgodovino Narodnega doma. Poročilo je zanimivo zlasti radi tega, ker slika kulturno življenje Ljubljane v zadnjih 45-tih letih in izpopolnjuje dosedanja izvajanja o zgodovini ljubljanskega Narodnega doma:

»Če si hočemo podati račun,« je dejal, »je li in v koliko je Društvo 'Narodni dom' ali prav za prav njegov sinonim, njegova stavba v vsej tej dobi ustrezala svojem namenu ter izpolnila napram narodu svojo dolžnost, tedaj se nam je predvsem ozreti na voljo in namen njegovih ustanoviteljev. Društvena pravila nam pravijo, da hoče društvo s svojo zgradbo, vsem narodnim društvom ljubljanskim, ki se z umetnostjo, znanstvom pečajo ali k družbinski zabavi služijo, stalno in lepo domačijo napraviti in na tak način narodno omiko in zabavo pospešiti.

Prosveti in družabnosti naj bi bila posvečena nameravana palača 'Narodnega doma'. Toda skoro bi dejal, da je bil večji poudarek na družabnosti kakor pa na kulturi, zakaj izmed obeh društev, ki sta v oni prvi dobi bili zasedli Narodni dom, namreč Ljubljanski Sokol in Narodna čitalnica, se more samo o prvem trditi, da je služilo docela narodovi kulturi, o drugem pa le deloma. Cela vrsta društev, zlasti ona, ki se z 'umetnostjo in znanstvom pečajo', je ostalo zunaj nove domačije, da navedem le Slovensko matico in Glasbeno matico.

Toda takrat se nad tem nihče ni spotikal, ker se je gledalo v prvi vrsti na tedanje potrebo slovenske družbe v Ljubljani. *Moramo si predočiti, da se je takrat slovenska družba šele ustvarjala. Ves naš narod je bil v težki brambi svoje eksistence. Avstrijska birokracija s svojo ponemčujočo tendenco je s ko-*

² Najemna pogodba med Društvom »Narodni dom« in med Ljubljanskim Sokolom je bila registrirana pri sodišču dne 17. novembra 1925, med Društvom »Narodni dom« in med Narodno galerijo pa šele dne 14. julija 1927 (radi visokih stroškov!). Do teh terminov sta obstajali interni pogodbi. Najemna doba znaša za oba pogodbenika: Sokola in Narodno galerijo, 60 let.

ščeno roko tiščala Ljubljano, ki jo je upravljal še nemški občinski svet. Nacionalna zavest je le polagoma pronicala v narod. Zajela je inteligenco, potem pa vse druge narodove sloje.

Družabnost je bila tedaj važen politični faktor. Poedince zdramiti iz letargije ali pa celo iztrgati iz objema narodnih nasprotnikov, temu namenu je v prvi vrsti služila gojitev družabnosti, kajti vsa umetnost je bila v tem, privabiti mlačeža ali strahopetca v slovensko družbo, ga tu držati s pesmijo, z živo besedo ali pa s samo zabavo ter mu na ta način vdahni nacionalno zavest. V tat namen so služile 'Besede' Narodne čitalnice in njen Vodnikov ples pa tudi joutfixi Sokola, njegove tradicionalne maskerade in pa razni Silvestrovi in Miklavževi večeri.

Slovenska družba pa je — tudi s pridobivanjem političnih pravic — postajala vedno bolj razčlenjena pa tudi vedno večja. Vedno širši sloji so izpovedavali svoje nacionalno prepričanje. Za gojitev družabnosti je pričelo nedostajati prostorov. Prostori stare čitalnice v Souvanovi hiši v Šelenburgovi ulici so bili odločno pretesni. Niti ni bilo primerne koncertne dvorane, kajti one v stari reduti na Sv. Jakoba trgu ne smemo imeti za tako. Drugo pa je bilo vse v nemških rokah.

Ta nedostatek, ki ga je občutila slovenska družba, je takrat v prvi vrsti spočel misel o zgradbi Narodnega doma, misel, ki smo jo povzeli po češkem vzorcu. Nikakor pa ne smemo podcenjevati tega povoda, kajti ponovno poudarjam, bil je eminentno narodno političnega značaja. In Narodni dom, impozantna stavba, je za tiste čase docela izpolnila svojo dolžnost. Tu so v ne ravno akustični dvorani bili koncerti Glasbene Matice in drugih društev, tu se je osredotočilo vse družabno življenje Ljubljančanov, spodnji prostori pa so služili Ljubljanskemu Sokolu in njegovi kulturni misiji.

Toda te idilične razmere niso trajale dolgo časa. Nastajala so nova kulturna in družabna središča, ki bi jih danes našteji že na stotine in ki si o njih niti misliti ne moremo, kako bi jih v smislu naših pravil zgostili pod eno streho. In dobili smo nove dvorane, unionsko, Mestni dom, Ljudski dom, po prevratu dvorano Filharmonične družbe in kazinsko dvorano, da ne omenjam obeh gledaliških poslopij, ki sta nam za naše kulturne potrebe popolnoma na razpolago. Narodni dom je polagoma zgubljal značaj slovenskega družabnega središča, kar najbolj potrjuje dejstvo, da je Narodna čitalnica, ki je bila svoječasno duša zamisli Narodnega doma, brez hrupa prenehala s svojim delovanjem ter končno izdihnila svojo blago dušo.

Čim je prišlo to spoznanje, je misel Narodnega doma samo še životarila. Poskušali so jo tu in tam z umetnimi injekcijami oživljati, toda pokazali so se samo trenutni uspehi. Imeli smo veličastno stavbo, ki je bila brez dvoma kras slovenske prestolice, toda njena duša je bila brez vsebine. Ni se znala prilagoditi novim razmeram. Njena koncertna dvorana je postala plesišče, restavracija in kavarna sta prej onečščali kakor dvigali ugled Narodnega doma in o vsej dekadenci priča najbolj zgovorno dejstvo, da so se v poslopju celo naselile politične stranke, ki naj bi, da govorim z našimi pravili, »pospeševale narodovo omiko in zabavo.«

O vzrokih, ki so privedli do tega, da je Društvo »Narodni dom« sklenilo napraviti glede Narodnega doma poseben aranžma z združenimi društvi, je dr. Ravnihar poudarjal:

»Pri tem ne samo, da se nikdar ni pričel izvrševati amortizacijski načrt deležev, ampak je na poslopju bremeneči dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski stalno naraščal. Ta upnica je bila končno prisiljena, da je v varovanju svojih koristi postavila sekvestra. Narodni dom je bil na ponudbo za nizko ceno (120.000 kron) društvom kakor Glasbeni matici, Ljubljanskemu Sokolu, toda nihče ni maral ugrizniti v kisló jabolko. Tudi Slovenska matica ne. Vsakdo je bil prepričan, da bi bilo sicer lepo, a neplodonosno poslopje Narodnega doma v njegovi bilanci močno pasivna postavka. Da ne zapade Narodni dom zasebni spekulaciji — tako daleč je že bilo — je danes odstopajoči odbor spomladi l. 1918. prevzel društveno upravo z nalogo, da vzdrži društvo nad vodo.

Kriza pa je bila ves čas trajna, nikoder ni bilo izgleda na uspešni izhod iz nje. To je bil tudi vzrok, da upravni odbor že v prejšnjih letih ni bil sklical občnega zbora, saj je bil upravičeno mnenja, da tudi občni zbor ne bi bil prinesel prave rešitve.

Že preteklo leto pa se je pričel oblikovati načrt, ki je dal spoznati, da bi bil rešitev težavnega problema. Narodna galerija, ta naša vzorna in vzgledna kulturna institucija, ki prav zaradi nedostajanja prostorov ni še mogla priti do pravega razmaha, in snujoča se Akademija znanosti in umetnosti sta videli v Narodnem domu stalno in lepo domačijo. Prišli sta s ponudbo, da najameta vse prostore izvzemši onih, ki naj so pridržani Ljubljanskemu Sokolu, proti temu, da na svoje stroške vzdržujeta stavbo v dobrem stanju, plačujeta vse davke z dokladami vred ter amortizirata zemljeknjižne dolgove. Napačna je torej govorica, češ da bi društvo »Narodni dom« izročalo svoje imetje komurkoli v last. *Društvo »Narodni dom« ne prestane, ampak ostane prejkoslej lastnik in gospodar vsega svojega posestva.*

Priznati je treba, da nam je ponudba dobrodošla, saj smo gledali v njej ne glede na rešitev materialnega položaja ono solucijo, ki se po svojem bistvu in po svoji intenciji najbolj približuje v društvenih pravilih izraženi volji ustanoviteljev Narodnega doma. Ako črtamo iz teh pravil za današnje čase gotovo neprimerni in neumestni namen »pospeševanja zabave«, potem ostane samó še glavni namen, da naj imajo v zgradbi prostora društva, ki se z umetnostjo, znanstvom pečajo, da se tako pospešuje »narodna omika«. In temu namenu za današnji čas ne more biti bolje ustrezno, kakor če takim društvom smatramo Narodno galerijo in Akademijo znanosti in umetnosti, ki naj kot pendant našemu vseučilišču predstavlja našo kulturo v najvišji potenci. Naša nacionalna zavest dobi največje zadoščenje, ko si s ponosom lahko rečemo, Narodni dom je zunanja reprezentanca naše kulture. Tu sem lahko vodimo tujca, kadar mu hočemo dokazati svojo kulturno stopnjo, Narodni dom postane šele sedaj v resnici dom našega naroda, kajti narodu v njegovi celoti služita Narodna galerija in Akademija znanosti in umetnosti. Šele sedaj je vrnjeno poslopje Narodnega doma svojemu pravemu namenu.

Spričo tega je moral upravni odbor rešiti samo še problem Ljubljanskega Sokola; te matice vsega slovenskega, da jugoslovanskega Sokolstva, tega prevažnega narodnega činitelja. Zavedali smo se, da je bil Narodni dom od vsega početka namenjen Ljubljanskemu Sokolu ter da si je na tem delu pridobil gotovih pravic. Problem je bil v tem, da Sokola zaščitimo in zjamčimo njegove pravice zoper vsako eventualnost. Upravni odbor je prepričan, da je ta problem s posebno dobrohotnostjo napram Ljubljanskemu Sokolu rešil kar najpovoljnejše, ker ni samo zjamčil dosedanje njegove pravice, ampak mu je te pravice v prav izdatni meri razširil in povečal. Odbor je Ljubljanskemu Sokolu poleg vseh dosedanjih prostorov telovadnice s pritliklinami vred prepustil vse podpritičje, vse sobe na desni strani pročelja, ki so doslej služile gostilničarju za stanovanje, malo dvorano v pritličju na levi strani pročelja kakor tudi brezplačno uporabo vrta. Glede vseh teh prostorov je odbor z Ljubljanskim Sokolom sklenil perfektno najemno pogodbo, najemno dobo določil na 40 in kasneje celo na 60 let, letno najemnino pa za vse prostore na Din 2400. Šestdesetletna doba pomeni 'večen najem', najemnina Din 2400 letnih pa je bagatela za tako rekoč tretjino Narodnega doma, je le neka priznavalna najemnina. Razen tega je odbor dal Sokolu predkupne pravice do vrta. Vse te pravice so se v korist Sokolu zemljiško knjižno zavarovale, vse pa seveda pod pogojem, da se Narodna galerija in Akademija znanosti in umetnosti vselita v poslopje.

Odbor je mnenja, da je s tem Sokolu zagotovil munificentno naklonitev, kakršna mu v teku vse dobe njegovega dolgega in lepega življenja ni bila dana. Malo je sokolskih društev, ki bi imela tako si-

jajnih prostorov danih tako rekoč v dar. Pa čeprav v gotovih krogih ni uvidevnosti, sem prepričan, da bo prišel čas, ko bo upravni odbor deležen hvale in priznanja na njegovi naklonjenosti napram Ljubljanskemu Sokolu in na pravični ter pravilni, narodovim koristim ustrezajoči rešitvi perečega vprašanja — Narodnega doma.

Po dolgi in burni debati¹ — ki se je razvila po poročilih še ostalih odbornikov — je opozicija zapustila občni zbor, nakar je bil soglasno izvoljen nov upravni odbor: predsednik dr. Ravnihar, podpredsednik Janez Zorman, tajnik dr. Cankar, blagajnik Fr. Pretnar, odborniki: dr. Ažman, dr. Kersnik, dr. Regali, dr. Stele, Anton Lajovic, Matej Stern, Aleksander Železnikar, dr. Mesesnel; pregledovalci računov: dr. Kidrič, dr. Marušič, dr. Prijatelj, Andrej Šarabon in Alojzij Lilleg.

Ljubljanski Sokol je tudi po tem občnem zboru Društva »Narodni dom« storil vse, kar je bilo v njegovih močeh, da bi prešla zgradba Narodnega doma v njegovo last. Prizadevanja v tej smeri so trajala do leta 1927.

¹ G. Bogumil Kajzelj se je skliceval na soglasni sklep občnega zbora Sokola, da ima Narodni dom preiti v sokolsko last, in je dokazoval upravičenost te zahteve.

Viri: Arhivi Društva »Narodni dom«, Mestne hranilnice, Slovenske matice, Narodne galerije, »Slovenski Narod« in »Slovenec« l. 1896. do 1927., zapuščinski spisi † Evgena Laha, ki jih je dala na razpolago njegova hčerka ga. Pfeiferjeva, soproga načelnika banskega oddelka, pojasnila gg.: Frana Pretnarja, dr. Regalija in Janeza Zorman.

Novo mesto: Hiša v Arkovi ulici

Novo mesto: Sv. Jurija ulica

K članku: Narodno prebujenje Novega mesta ob njegovi petstoletnici (1865)